

Kınalızâde Ali Efendi'de Ahlâk-Din İlişkisi

Hulusi Arslan*

Özet-Kınalızâde Ali Efendi Türk İslam dünyasının yetiştirdiği en önemli filozof ve ahlâkçılardan biri olarak tanınmaktadır. O, bilgi ve eylem türünden her şeyi hikmet ve ahlâk kavramlarıyla sistemleştirmiştir. Bu sistem içerisinde dinin önemli bir yere sahip olduğu görülür. Kısaca o, insanın dünyevî ve uhrevî mutluluğunu esas alan bir ahlâk anlayışına sahiptir. Yüzünü bütünüyle dünyevî değerlere yöneltmiş günümüz dünyasının onun ahlâk sistemini tanımaya ihtiyacı vardır.

Anahtar Kavramlar: Din, ahlâk, hikmet, , adalet

Abstract-Morality-Religion Relationship in Kinalizade's. Sir Kınalızâde Ali is one of the most important philosophers and moralists whom the Turks İslam have ever raised. He systematized whatever he found concerning knowledge and action under the concept of morality, or wisdom. Religion seems to have a central place in his ethical system.

Key Words: Religion, Wisdom, morality, justic

Giriş

İslâm düşüncesinde İbn Miskeveyh (421/1030), Nasîruddîn et-Tûsî (672/1274) ve Celâleddîn ed-Devvânî (908/1502) gibi ahlâkçıların ardından bu silsileyi tamamlayan diğer bir düşünür XVI. Yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yetişmiş önemli âlimlerden biri olan Kınalızâde Ali Çelebi (979/1572)'dir.¹ Is-

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hulusi.arslan@inonu.edu.tr

¹ Ayşe Sıdıka Oktay, "Kınalızâde Ali Efendi'nin Hayatı ve Ahlak-ı Alâî İsimli Eseri", *Divan*, Yıl: 7, Sayı: 12 (2002/I), İstanbul, s. 1

parta'da doğan Ali Çelebi, kadı, müfessir, hanefî fakihî ve şair gibi sıfatlarla anılmanın yanında² çalışmaları dikkate alındığında o, esas itibarıyla bir İslam ahlâkçısıdır.³

Eserlerini gözden geçirdikten sonra onun ahlâk sistemini tanımaya ihtiyacımız olduğunu düşünerek bu araştırmaya yöneldik. Zira çağımızın sahip olduğu imkânların, insanlığı felakete sürükleyebilecek bir tarzda kullanıldığını görmekteyiz. Ahlâkî ve manevî değerleri bütünüyle maddî değerlere dönüştürmüş olan modern zihniyet, ben merkezli bir insan ve toplum modeli doğurmuş; başka fert ve toplumlara sadece yararlanılacak ve sömürülecek nesnelere bakmaya başlamıştır. Bugün barış, demokrasi, insan hakları gibi değerlerin nasıl hâkimiyet ve güç elde etmenin aracı olarak kullanıldığını ve bunların sebep olduğu kan, gözyaşı ve dramları acı bir şekilde görmekteyiz. Bütün dünyayı etkisi altına alan bu zihniyet sorgulanmalı ve itici gücünü manevî değerlerden alan ahlâk anlayışı yeniden hayata davet edilmelidir.

Bu sebeple bu çalışmada Kınalızâde Ali Efendi'nin ahlâk anlayışını ve bu anlayışın din ile irtibatını incelemek istiyoruz. Amacımız onun ahlâk sisteminden çağımızın bu sorunlarına çare oluşturabilecek değerleri tespit edip ortaya koymak olacaktır.

Kınalızâde'nin Ahlâk Anlayışı

Kınalızâde Ali Çelebi'nin ahlâk anlayışı hikmet kavramı içerisinde kendisine yer bulur. Ona göre hikmet, harici varlıkları ilk planda ne halde ise, o hal üzere bilmektir. Başka bir tanıma göre hikmet, insan nefsinde ilim ve amelin meydana gelmesi ve insan nefsinin bu iki yönden kemal mertebesine ulaşmasıdır.⁴

² Âdil Nuveyhız, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, "Hinnâvîzâde" md, I/385, yy. 1982

³ Kınalızâde'nin Ahlak Anlayışı için bkz. Baki Tezcan, *The Ahlak-ı Alâî Of Kınalızâde Ali Çelebi* (1510-1572), June 1976; Ayşe Sıdika Oktay, "Kınalızâde Ali Efendi'de Hikmet Kavramı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, Isparta (2003), ss. 25-36; Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde'de Aile Ahlakı*, Ankara 1990; Celal Türer, "Kınalızâde Mutluluk", *Felsefe Dünyası* (1992), sayı: 30, ss. 80-90.

⁴ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Haz. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, yy., ts., s. 28 (Not: Bu eser bundan sonraki dipnotlarda yazar adı verilmeden sadece *Ahlâk-ı Alâî* olarak kısaltma ile verilecektir.)

Kınalızâde'ye göre hikmet ikiye ayrılır:

1.1. Nazari Hikmet/Teorik Ahlâk

Nazari hikmet, bizim güç ve irademizin tesiri olmayan harici varlıklardan bahseder ve onu elde etmenin yolu tetkik ve incelemedir. Ona göre nazari hikmet kendi arasında üç kısımdır. **Birincisi**, hariçte ve zihinde cismani bir maddeden uzak olan varlıklardır. Allah, mücerret akıl, ruh gibi. Bunlardan bahseden ilme en yüce ilim (ilm-i a'lâ) denir. Zira cismin maddesi sefil ve noksandır. Bahislerin en şerefli olan ilâhi zattan bahsettiği için bu ilme ilâhî ilim demek daha uygundur.⁵ **İkincisi** zihinde maddeden uzak fakat hariçte maddeye muhtaç olan varlıklardır; küre, üçgen ve dörtgen gibi. Bu gibi varlıklardan bahseden ilme ilm-i riyâzî veya ilm-i evsat denir. Riyazi ilimler, Hey'et (yıldızlarla ilgili hesap), Hende (Geometri), Hesap (Cebir) ve Musiki gibi ilimleri içine alır. Eski filozoflar yeni yetişen çocuklara zihin riyazâtı (matematik) öğretmek suretiyle ilahi bilgiye yol bulmalarını sağladılar. Meseleleri kesin ve kati delillere dayandığı için, şek ve zan bu ilme giremez. Vehim ve şüphe ona ulaşamaz. Yeni hayata başlayan birinin kafasında kesin ve kati hususlara bağlanıp inanmak bir alışkanlık halinde yerleşirse, Allah'ı bilme konusunda şüphe ve vehme yer bırakmadan en doğru olanı istemeye yönelir. **Üçüncüsü** ise, zihinde ve hariçte maddeye muhtaç olanlardır. Bundan bahseden ilme "ilm-i tabî" veya "ilm-i efsel" denir.⁶

Kınalızâde'ye göre nazari hikmetin faydası varlıkları ve hakikatleri tanımak, eşyanın mahiyetini ilimle bilmek suretiyle şahsa dünyada kemâl, ahirette hakiki saadet sağlamasıdır. Zira insan zekâsı bütün harici varlıkları ve eşyanın mahiyetini doğru yollar ve açık delillerle bilir, soyut ve somut bütün varlıklar hakkında düzenli bir fikre, yakın bir inanca sahip olarak, dünyada olgunlukların zirvesine, ahirette ise doğru inancın temin ettiği hakiki saadete ulaşır. Ayrıca bedeninin gizli örtülerini yararak bu yolla varlığı hakkında sahip olacağı bilgi ona muazzam bir sevinç, büyük bir sürur verir.⁷

Kınalızâde'nin nazari hikmet olarak ele aldığı konular felsefe ve dinin de ortak konularıdır. Onun Metafizik konuların yanı sıra riyazi ve tabii ilimlerin dahi ortak amacını dünyevi ve uhrevi saadet olarak açıklaması dikkat çekicidir. Bu düşünce, hayatın amacını dünyevi saadete sınırlandıran modern bilim zihniyetine de bir cevaptır.

⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 31.

⁶ Ahlâk-ı Alâî, s. 31-32

⁷ Ahlâk-ı Alâî, s. 30

1. 2. Amelî Hikmet/Pratik Ahlâk

Ameli hikmet, insanın seçim ve gücüne bağlı olarak meydana gelen haricî varlıklardan; dolayısıyla insan ve davranışlarından bahseden bir ilimdir. Bu ilim gerçek mutluluğun elde edebilmesi için hangi davranışın uygun ve makbul, hangisinin dünya ve ahirette zarar veren bozuk ve çirkin bir davranış olduğunu bilmeye yarar. Amelî hikmeti öğrenen kimsenin iyi ve güzel davranışlarla ruhunu süsleyip, çirkin huylardan kendisini temizlemesi mümkün olacaktır. Kınalızâde'ye göre ameli hikmetin gayesi, insanın Kur'an'da "*Nefsini tertemiz yapan kişi muhakkak kurtuluşa ermiştir. Nefsini alabildiğine günahla örten kişi de elbette ziyana uğramıştır.*" (Şems, 91/9-10) şeklinde işaret edilen mutluluğa kavuşması, zarar ve mahrumiyetten kurtulmasıdır.⁸ Dolayısıyla ona göre ameli hikmetin gayesi sadece ilim değildir. Belki kendisini güzel davranışlarla kâmil bir noktaya ulaştırmasıdır. İlim ağacı amel meyvesini vermezse, itibar dairesinin dışında kalır.⁹

Kınalızâde Ali Çelebi amelî hikmeti/pratik ahlâkı da kendi arasında üçe ayırır:

1.2.1. Bireysel Ahlâk

Kınalızâde, bu kısımda huy ve davranışları inceler. Başka şahıslarla ilgisi olsa da, bizzat bir şahsın kazanması gereken erdemleri ve uzak durması gereken kötü huyları; bunların kısımlarını, elde etme ve uzak durma yollarını ele alır ki o, bu kısmı ahlâk ilmi olarak adlandırır. Yaptığı izahların tüm ayrıntılarını aktarmamız mümkün değildir. Sadece bireyi ahlâklı kılan temel erdemler ile onu ahlâkın dışına iten temel reziletlere kısaca yer vermek istiyoruz.

Temel Erdemler

Kınalızâde insan ruhunun algılamaya ve eyleme dönük değişik kuvvetleri bulunduğunu belirtir. Ona göre ruhun bu kuvvetlerinden meydana gelen işler akl-ı selime uygun, güzel bir tarzda ve itidal üzere meydana gelirse bu tür işlere sebep olan huya fazîlet/erdem denir. Tam aksine itidalden çıkarak ifrat veya tefrit üzere meydana gelirse, buna sebep olan huya da rezilet/erdemsizlik denir.¹⁰ Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere diğer bütün klasik İslam ahlâkçılarında bulunan "itidal ve orta yol" teorisi Kınalızâde'nin ahlâk anlayışında da bulunmaktadır. Buna göre sayılan erdemlerin iki ucu, yani ifrat ve tefriti erdemsizlik orta

⁸ Ahlâk-ı Alâî, s. 29-30

⁹ Ahlâk-ı Alâî, s. 30

¹⁰ Ahlâk-ı Alâî, s. 93-94

yolu ise erdem olmaktadır. Her bir faziletin ifrat ve tefriti düşünülürse, temel faziletler dörttür, fakat bunları zıddı olan reziletler sekiz olarak tespit edilir.

Kınalızâde'ye göre insanı ahlâklı kılan dört temel erdem/fazilet vardır.

a. Hikmet

Kınalızâde'ye göre insan ruhunda mevcut olan anlama gücünün (kuvve-i müdrike) bir türü olan nazari kuvvet, güzel huyla bezenmiş olup ondan itidal üzere işler meydana gelirse buna "hikmet" denir. O, bu erdemın içinde barındırdığı diğer bazı erdemlerin de mevcut olduğunu söyler ki bunlar zeka, çabuk anlama (sürat-i fehm), zihin duruluğu (safay-ı zihn), kolay öğrenme (suhulet-i teallüm), doğru düşünme (hüsn-ü taakkul), ezberleme (tahaffuz) ve hatırlamadır (tezekkür).¹¹

Kınalızâde'ye göre, hikmetin ifrat ve tefriti, iki erdemsizliği doğurur. Hikmetin ifratından cerbeze ve sefeh rezileti çıkar ki akıl kuvvetinin layık olmayan yer ve makamlara harcanarak bozulmasıdır. Örneğin aklın hileye, iftiraya, boş sözlere ve yalana harcanması bu tür erdemsizlikleri doğurur. Hikmetin tefriti ise ahmaklık, budalalıktır (beladet) ki, akıl kuvvetinin tembel bırakılmasından dolayı ilim ve davranışta hakikat ve hikmetin incelikleri kaybolur. Ameli hikmet bundan zarar görür. Dolayısıyla davranışlar hikmetten yoksun kalır.¹²

b. Şecaat

İnsan ruhunda mevcut olan harekete geçirici kuvvetin (kuvve-i muharrike) bir türü olan istekleri harekete geçirici kuvvet, güzel ahlâk ile süslenip terbiye edilmiş olup da ölçülü davranışların meydana çıkmasına sebep ve kaynak olursa bu huya şecaat denir.¹³ Kınalızâde şecaat erdemının on bir türü bulunduğunu söyler.¹⁴ Vakar ve olgunluk (kibr-u nefis), zorluklara göğüs germek (necdet), yüksek ideal ve gayret sahibi olmak (ulüvv-i himmet), azim ve gayret göstermek (sebat), yumuşak huyluluk (hilm), ölçülü olmak (sükun), kendini iyiliğe ve hayra adamak (şehamet), güçlülere karşı sabır göstermek (tahammül), alçak gönüllü olmak (tevâzu), fedakarlık (hamiyyet), ince düşünceli olup başkalarına merhamet göstermek (rikkat) insanı şecaat erdemine kavuşturan alt erdemlerdir.

Kınalızâde şecaat erdemının ifrat ve tefritinden doğan çeşitli erdemsizlikleri tespit eder. Ona göre, şecaat erdemının ifratı tevehhürdür. Tevehhür selim

¹¹ Ahlâk-ı Alâî, s. 94-97

¹² Ahlâk-ı Alâî, s.125

¹³ Ahlâk-ı Alâî, s. 94

¹⁴ Ahlâk-ı Alâî, s. 98-102

akıl sahiplerince makbul olmayan işlere, olaylara hücum etmek suretiyle organlarını veya nefsinin kaybetmeye sebep olmaktır. Şecaatin tefriti ise yersiz korkulara kapılmaktır.¹⁵

c. İffet

İnsanın bedenî ve maddî hazlara aşırı düşkünlükten korunmasını sağlayan iffet kavramını, “yeme içme ve cinsî arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem” şeklinde özetlemek mümkündür.¹⁶ Kınalızâde iffet erdeminin barındırdığı on iki erdemden bahseder. Utanmak, ar ve namus duygusuna sahip olmak (haya), incelik ve nezaket (rıfk), ahlâklı olma çabası (hedy), uzlaşmacı ve barışçıl olmak (müsalemet), arzularını dizginlemek (deat), günah ve kötülüğe karşı dirençli, bela ve musibetlere karşı tahammüllü olmak (sabır), yetinme duygusuna sahip olmak (kanaat), olgun ve ölçülü olmak (vakar), samimi kulluk (verâ), disiplinli ve düzenli olmak (intizam), iyi yolda özgür davranışlar sergilemek (hürriyet), cömert olmak (sehavet) insanı iffetli kılan erdemlerdir.¹⁷ Kınalızâde sahavet erdeminin de sekiz türünden bahsetmektedir. Bunlar, çok cömertlik (kerem), başkalarını kendine tercih etmek (îsâr), bağışlama (afv), ileri insanlık (mürüvvet), yardım elini uzatma (meyl), yakınlarına yardım etmek (musâvât), cömertlikte fedakârlık (semahât), kendi malını başkasının faydasına terketmektir (müsamahât).¹⁸

İffet erdeminin de aşırı tarafları bulunmaktadır. Ona göre iffet erdeminin ifratı fücür ve şerehtir ki şeran ve aklen caiz olmayan geçici lezzet ve arzulara aşırılık göstermektir. İffetin tefrit noktası ise şer’an ve aklen mübah sayılan ve ruhsat verilen lezzetlerden tamamen yüz çevirmektir.¹⁹

d. Adalet

Kınalızâde’ye göre amelî kuvvet güzel ahlâk ile süslenmiş olup ölçülü davranışların meydana gelmesine sebep olursa buna adalet denir.²⁰ O, adalet erdemini daha ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Ona göre adalet erdemlerin en üstünüdür. Adalet esas itibarıyla eşit ve dengeli olmaktır. Adaletin eşitlikten geçen yolu birliğe, oradan da Allah’ın birliğine kadar uzanan manevi tarafları vardır.

¹⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 125

¹⁶ Mustafa Çağrı, “İffet” md., *DİA*, XXI/506

¹⁷ Ahlâk-ı Alâî, s. 102-111.

¹⁸ Ahlâk-ı Alâî, s. 102-111.

¹⁹ Ahlâk-ı Alâî, s. 125

²⁰ Ahlâk-ı Alâî, s. 94

Adaletin bu anlamına vakıf olanlar farklılıkları dikkate almayıp birlik esasına göre davranır ve adaletten şaşmaz.²¹

Kınalızâde, adalet erdeminin on iki türünü saymaktadır. Menfaatten uzak saf dostluk (sadat), karşılıklı anlaşma ve kaynaşma (ülfet), hakka bağlılık (vefâ), başkalarının dertlerini paylaşmak (şefkat), yakınlarını ziyaret edip ilgilenmek (sıla-i rahim), yapılan iyiliğe fazlasıyla karşılık vermek (mükafât), birlikte yapılan işlerde güzel davranışlar sergilemek, (hüsn-i şirket), herkese karşı dürüst davranmak (hüsn-i kadâ), yakınlarının ve dostlarının sevgisini kazanmak (teveddüd), Allah ve elçisinden gelen şeyleri gönülden kabul etmek (teslim), elinden gelenleri yaptıktan sonra işlerini Allah'a havale edip ona güvenmek (tevekkül), Allah'a kulluk etmek (ibâdet) gibi huylar, insanın adalet erdemiyle vasıflanmasını sağlayan faziletlerdir.²²

Kınalızâde'ye göre adalet erdemi itidal noktalarını aştığı zaman çeşitli erdemsizlikleri doğurur. Ona göre, adaletin ifratı zulümdür. Zulüm şer'an yasak olduğu halde, bir kimsenin hakkına tecavüz edip, ırzına, malına ve canına zarar vermektir. Adaletin tefrit noktası ise inzilamdır ki, bir kimsenin başına gelen her çeşit zulme boyun eğmesi ve sefaletle düşmesidir.²³

Kınalızâde *hikmet, şecaat, iffet ve adalet* olarak belirlediği bu temel faziletlerin alt dallarına ait ifrat ve tefritlerden bahsetmek suretiyle erdemsizlikleri uzun uzadıya açıklamıştır. Ayrıntılara yer verme imkânımız olmadığı için onun ahlâk sistemini anlamak için bu kadarının yeterli olduğunu düşünüyoruz. Bu izahlardan da anlaşılacağı üzere onun ahlâk anlayışı orta yol teorisi üzerine kurulmuştur ki aslı Aristo'nun "altın orta" teorisine kadar gider. Diğer İslam ahlâkçıları gibi Kınalızâde de bu teoriyi sisteminde kullanmıştır. Ancak o, görüleceği gibi ahlâka dini bir muhteva kazandırmıştır. Genelde İslam ahlâkçıları ve özelde Kınalızâde'yi Filozoflardan ayıran ve özgün kılan da meselenin bu noktasıdır.

Kınalızâde'nin saydığı bu ahlaki erdemler, çağımızda bencil insan ve toplum modelinin doğurduğu yozlaşmalara çare oluşturabilir. Zira aşırı bireyselleşmenin neticesinde ortaya çıkan özgürlük, insanı her türlü bağlayıcı normun etkisinden kurtaran bir olgu gibi algılanmış; bu da nihayetinde insanı yalnızca kendi çıkar ve hazzını düşünen bir birey haline dönüştürmüştür.²⁴ Oysa yukarıda ifade

²¹ Ahlâk-ı Alâî, s. 135.

²² *Ahlâk-ı Alâî*, s. 111-118.

²³ Ahlâk-ı Alâî, s. 126

²⁴ Hans Van Der Loo-Williem Van Reijen, *Modernleşmenin Paradoksları*, çev. Kadir Canatan, İstanbul, s. 165.

edilen yüksek ahlaki erdemler yoksulları, muhtaçları başka insanların ihtiyaçlarını gözetmeyi de gerekli kılmaktadır.

1.2.2. Aile Ahlâkı

Kınalızâde'ye göre aile ahlâkı dünyevi ve uhrevi mutluluğun elde edilmesi için öğrenilmesi gereken bir ilimdir. Aile birliğinin felsefi temelini, insan cinsinin hayvanlardan farklı olarak geçim, giyim ve barınmada birbirlerine duydukları ihtiyaca dayandıran Kınalızâde, en küçük toplumsal birliğin aile olduğunu belirtir.²⁵

Ailenin baba, anne, çocuklar, hizmetçiler ve beslenmeyi temin eden gıda olmak üzere beş unsurdan meydana geldiğini belirten Kınalızâde, ailede fertlerin mevcudiyeti açısından çokluk bulursa da bu çokluğun birliğini sağlayan şeyin idare olduğunu ve bu vazifenin babaya ait olduğunu söyler. Ev halkını idare eden kimsenin konumunu çoban ve doktora benzeten Kınalızâde aile reisinin ev halkını düşmanlardan koruması, terbiye ve idare ile zararlı işlerden ve yerlerden alıkoymasını ve her birini olgun fertler haline getirmesi gerektiğini söyler²⁶ ki bu yönüyle aile reisinin aynı zamanda bir eğitimci olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ailenin oturacağı evin durumundan bahseden Kınalızâde göçebe ve yerleşik hayata uygun iki çeşit ev bulunduğunu, tercihe layık olanının yerleşik hayata uygun yapılan sağlam, geniş, erkek ve kadınlara ayrılmış bölmeleri bulunan ev olduğunu söyler. Evlerin bu özelliklerine rağmen sadelikten uzak olmaması, lüks ve israftan kaçınılması gerektiğini vurgular.²⁷

Ailenin son unsuru mal ve paradan bahseden Kınalızâde Sufilerin tersine parayı kıymetli bir değer olarak nitelendirerek paranın adaletin sağlanmasında önemli bir unsur olduğunu belirtir. Bu bölümde mal ve para kazanma yollarından, çeşitli mesleklerden bahseden Kınalızâde Nasuriddin et-Tusî'den alıntılar yaparak sanat ve meslek sahiplerinin sırf para kazanmak ve ailesinin geçimini temin etmek gayesiyle hareket etmesinin doğru olmadığını; bunun yanında işini sağlam yapması, aldatma ve hileden uzak durması ve müşterinin memnuniyet ve duasını gözetmesi gerektiğini belirtir. Mal ve para kazanmanın da ifrat ve tefrit yönleri bulunduğunu söyleyen Kınalızâde, gasp ve haksızlık gibi haram yollardan uzak durup, helal ve meşru yollardan kazanç elde etmenin ahlâki bir gereklilik olduğunu belirtir. Ailede malın artırılması ve muhafazası için gereken şartlar üzerinde duran Kınalızâde, eli sıkı olmamak, zekat ve sadakayı vermek,

²⁵ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Haz: Ahmet Kahraman-İsmail Hakkı Önder, Tercüman 1001 Temel Eser, y.y.,ts., s. 11-15

²⁶ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 17-18

²⁷ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 19-20

cimrilik göstermemek, gelirin harcamadan fazla olması, malı koruma ve biriktirme becerisine sahip olunması, her zaman değerli ve aranan şeylerle meşgul olunması gibi hasletlerin gerekli olduğunu söyler.²⁸ İktisat ahlakı diyebileceğimiz bu erdemler, modern düşüncenin getirdiği insan ve uyuşturucu ticareti, hile, aldatma, savurganlık gibi modern düşüncenin doğurduğu erdemsizliklere çare olabilir.

Kınalızâde daha sonra aile ve çocuk terbiyesini ele alır, aile ve çocuklardan bahsedebilmek için önce evlilik yapmak gerektiğini söyler. Evlenmenin gayesinin nesli çoğaltmak, bilhassa Muhammed ümmetinin çoğalması olduğunu dile getiren Kınalızâde nefsinin günah ve kötülük işlemekten korunmanın da nikâhın faydalarından olduğunu belirtir. Ona göre evlenirken tercihi erdemli kadınlardan yana yapmak gerekir. Erdemli hanımlar ise, akli, dini, iffet ve namusu, edep ve hayâsı yerinde olanlardır. Kınalızâde, ailede kadın ve erkeğin birbirlerine karşı vazifelerini ve her birinde bulunması gereken vasıfları uzun uzadıya anlatır²⁹ ki bunlardan bazıları, geleneksel aile yapısına işaret etmektedir.

Bu bölümde en uzun bahsi çocukların terbiyesine ayıran Kınalızâde öncelikle çocukların Allah'ın bir armağanı olarak kabul edilmesi ve cinsiyet ayırımı yapılmaması gerektiğini söyler. Çocuğa karşı yapılması gereken ilk vazifenin hayatı boyunca rahatsız olmayacağı yaygın ve güzel bir isim vermek olduğunu belirten Kınalızâde, bilhassa çocuk için tayin edilen hizmetli ve öğretmenlerin ahlâken olgun ve güzel huylu olması gerektiğini belirtir. Çocukların saf ve temiz olmaları nedeniyle huylarının eğitimlerine göre şekilleneceğine dikkat çeker. İnsan tabiatının bilhassa çocukluk çağında huy hırsız olduğunu söyleyen Kınalızâde bu sebeple çocukların mutlaka din eğitiminden geçirilmesi gerektiğini söyleyerek bu konuda Peygamberlerin örneğinden yararlanılmasını tavsiye eder.³⁰ Aile ahlâkını, komşuluk ilişkilerinde gözetilmesi gereken kurallar, konuşma, yeme-içme adabı, ana-babaya karşı vazifeler, uşak ve hizmetçilerin, köle ve cariyelerin terbiyesi gibi konulardaki geniş izahlarıyla³¹ sonlandırır.

1.2.3. Toplum ve Devlet Ahlâkı

Kınalızâde toplum ve devlet ahlâkının olması gerektiğini yine ihtiyaç teorisine dayandırır. Buna göre insanların, bütün ihtiyaçlarını tek başına kendilerinin karşılaması imkânsızdır. Onun için insanlar bir arada yaşamaya mecburdurlar, toplu ve medeni bir hayat sürmeyince ayakta duramazlar. Ancak bir arada

²⁸ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 27-31

²⁹ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 39-59

³⁰ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 60-62

³¹ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 62-106

yaşamak, zorunlu olarak nizamı garanti etmez, fesadı kaldırmaz. Çünkü herkesin bir isteği vardır ve bu istekler birbiriyle çatışarak kavga ve yok olmayı doğurur. Onun için bir arada yaşamak, ancak yüksek siyaset ve idare sayesinde mümkün olur.³²

Toplumunu idare etmenin ancak üç şeyle mümkün olduğunu söyleyen Kınalızâde'ye göre **birincisi** Hz. Muhammed'in şeriatı, **ikincisi** adalet sahibi hâkim, **üçüncüsü** de faydalı olan paradır. Medeni cemiyetin onusuz olamayacağı idare tarzının Allah'a ve elçisine dayanması gerektiğini belirten Kınalızâde³³ daha sonra toplumun idaresinde kanun gücünün yanında fertleri birbirine bağlayan sevgi unsurunun inşa edilmesinin mutlaka gerekli olduğunu savunur ve bunu tesis etmenin yollarını açıklar.³⁴ Sonraki bölümlerde şehirlerin idaresinden, erdemli şehir ve erdemsiz şehir tiplerinden ve bunların özelliklerinden bahseder.³⁵

Buradan devlet ahlâkına ilişkin açıklamalara geçen Kınalızâde medeni toplumu tanımlar. Ona göre medeni toplum, cemiyetin farklı guruplarının ve birbirine zıt milletlerin bir araya gelmesi, anlaşması ve belli bir nizam oluşturmaktan ibarettir. Bir devletin değişik unsurları arasında anlaşma ve yardımlaşma bulunursa o devlet her türlü tehlike ve yıkılmadan korunmuş olur. Devletin fertleri arasında tefrika çıkarsa, devlet zayıflar ve sonunda yıkılıp yok olur.³⁶ Kınalızâde devlet idaresinde adaletin tesis edilmesinin mutlaka şart olduğunu söyler. Bu aşamadan sonra adaletin şartlarını, devlet başkanında bulunması gereken vasıfları, devlet adamlarının birlikte çalıştıkları kimseleri seçerken gözetmeleri gereken hususları ve nihayet halka karşı nasıl davranılması gerektiğini ve bunlarla ilgi gözetilmesi gereken hususları geniş bir şekilde açıklar.³⁷

2. Kınalızâde'nin Ahlâk Anlayışında Dinin Yeri

Kınalızâde'nin düşünce sisteminde ahlâk ile din arasında sıkı bir ilişkinin varlığına şahit olmaktayız. Bu ilişkiyi gösteren hususları şu şekilde sıralayabiliriz.

2.1. Ahlâk İle Dinin Gayelerini Birleştirmesi

Farklı şekillerde adlandırılmış olsa da bütün ahlâk sistemleri insanın mutluluğunu gaye edinir. Ancak dinden bağımsız seküler ahlak, bu dünyada mutlu

³² Devlet ve Aile Ahlakı, s. 130-132

³³ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 132-134

³⁴ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 141,155

³⁵ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 175 vd.

³⁶ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 210

³⁷ Devlet ve Aile Ahlakı, s. 217, 247 vd.

olmayı amaçlarken, din her iki dünyanın mutluluğunu hedefler. Kur'ân-ı Kerim bu hedefi şöyle beyan eder: *"İnsanlardan öylesi vardır ki: "Rabbimiz, bize dünyada ver" der; onun ahirette nasibi yoktur. Onlardan öylesi de vardır ki: "Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru" der. İşte bunların kazandıklarına karşılık nasipleri vardır. Allah, hesabı pek seri görendir."*³⁸

Kınalızâde Ali Efendi de bu bakış açısıyla hareket eder ve ahlâk ile dinin gayelerini aynı noktada buluşturur ki o da insanın hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasıdır. Ona göre insanın mutluluğu iki şeye bağlıdır. Birincisi sahih bir itikada sahip olmak için hak ilminin tahsil edilmesidir ki bu, nazarî hikmetle, yani teorik ahlâk ilmiyle hâsıl olur. İnsanın saadete kavuşmasının ikinci yolu ise, güzel ahlâk ve salih ameli elde edip, çirkin huyları atmaktır. Bu ise, ameli hikmeti elde edip, sonra da ilmiyle amel etmek suretiyle mümkün olur.³⁹

Kınalızâde'ye göre bu iki yolla kendisini faziletlerle donatan kişi âdî ve kötü huylardan sıyrılır; iyi ahlâk sahibi olur, dünya işlerini en güzel yollarla yapar; ahirette ise şerefli bir yere ulaşır, yüksek zatların arasına ulaşarak yüksek saadete ve engin sevaba nail olur. *"Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, güçlü hükümdarın katında, yüksek bir derecede, cennetlerde ferahlık ve aydınlık içindedirler"*⁴⁰ ayetinin işaret ettiği gibi, nazari ve ameli ahlâkın gereklerini yerine getirenler, Allah'ın yakınlığına erer ve yüce olanlara karışıp gerçek saadeti elde ederler. Hak ilminin süsünden mahrum kalıp, itikat mahalli olan kalp, yanlış inançlarla dolmuş ya da âdi huylarla kirlenmiş ise, fazilet sahibi kişilerin katına yükselmekten son derece uzaklaşmış olunur. Böyle kişilerin kalpleri ulvî âlemin esintilerine kapalıdır; yükselme kapıları onlara açık değildir.⁴¹ Ona göre sahih itikada sahip olup davranış ve amel bakımından güzel ahlâka bürünenler, dünya ve ahirette sürekli olarak saadette kalacak olanlardır.⁴²

Kınalızâde bu noktada Ehl-i Sünnet itikadına bağlı kalır, sahih bir itikada sahip olduktan sonra ahlâki-şerî prensiplere aykırı davranan kişilerin, ebedî mutluluktan bütünüyle mahrum olmadığını söyler. Ona göre bu tür kişiler, belki kötü huy ve alışkanlıklarının ruhlarında işgal ettiği yer kadar azap gördükten sonra asıl varlığı olan iman cevheri ve marifet mayası sebebiyle rahmeti sonsuz olan yüce Allah'ın vaadine erişir ve Hak Teâlâ onu cürüm ve isyanın yakıcı ateşinden kurtarıp Rıdvan bahçeleri arasındaki seçkinler arasına koyar.⁴³

³⁸ Bakara, 2/200-202.

³⁹ Ahlâk-ı Alâî, s. 34-35.

⁴⁰ Kamer, 54/55.

⁴¹ Ahlâk-ı Alâî, s. 34-35.

⁴² Ahlâk-ı Alâî, s. 35.

⁴³ Ahlâk-ı Alâî, s. 35

Kınalızâde'nin temsil ettiği dini ahlâk, sadece bu dünyevî değerlere yönelen modernizmin doğurduğu hastalıkları tedavi edebilir. Modernizmin ete kemiğe bürünmüş şekli olan kapitalizm aslında yüksek insani erdemleri gerçekleştirmek için bir araçtan ibaret olan kazanç ve kârı artık yaşamın temel amacı haline dönüştürmüştür.⁴⁴ Ahlâkî değerler açısından bakıldığında, eylemin nihai amacını dünyevî faydaya indirgeyen bir anlayışta, daha çok kazanç, daha çok güç, daha çok hâkimiyet, daha çok haz uğruna, ahlâkın araç değerlere dönüştüğü açıktır.⁴⁵ Araç değerler ise, sübjektif durumları, sübjektif tavırları yönetir. Çünkü benim için yararlı olan bir şey, başkası için zararlı olabilir. Eğer eylem ve yapıp etmeleri, tek başına bu tür değerler yönetirse, o zaman herkes en büyük yararı elde etmeye çalışır ve insanlar arasındaki çatışmalar da o ölçüde çoğalır.⁴⁶

Oysa Kınalızâde'nin temsil ettiği dini ahlâk, kişisel çıkar ve menfaat arzusuyla yapılan iyilikleri erdem olarak görmemekte, kendisini düşünmenin yanında başkalarını da düşünmeyi, almanın yanında vermeyi de hedef edinmekte, bütün bunların sonucu olarak da çatışmadan çok paylaşma ve uzlaşmayı amaçlamaktadır.

2.2. Ahlâki Eğitimde Dini Prensiplere Yer Vermesi

Kınalızâde'nin ahlâk anlayışında dinin yerini gösteren diğer bir husus, dini prensipleri, insanı eğitip ahlâki yönden olgunlaştıran şeylerin ilki olarak görmesidir. Kınalızâde huyun değişmesi konusunda filozofların görüşlerini tartışırken, bunun mümkün olduğunu belirtir ve yüce Allah'ın huyları iyiye doğru değiştirmek üzere öğreticiler gönderdiğini söyler. Ona göre ilk terbiye edici, ilahî prensipler ve ilahi bilgilerdir. Peygamberlerin sonuncusu olması dolayısıyla bütün dinleri nesh etmiş (geçerliliğini kaldırmış) olan İslam dininin yüce peygamberi Hz. Muhammed (SAV)'in tebliğ ettiği din, hayır ve edebin cümlesini içine almıştır. O bütün beşeri fikirlerin üstündedir ve parlaktır.⁴⁷ Bu noktada "Allah'ın ahlâki ile ahlâklanınız" hadisini hatırlatan Kınalızâde: "Yüce varlığa benzemek insan ruhunun son mertebesi olmuştur" der.⁴⁸ Dolayısıyla o dini prensipleri ve peygamberleri ahlâki eğitimin en önemli unsuru olarak görmüştür.

⁴⁴ Max Weber, *Protestan Ahlâki ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ankara 2002, s.43-44. 76 Topçu, *Ahlak Nizamı*, s. 99

⁴⁵ Hulusi Arslan, "Ahlâkın Evrenselliği Açısından İslam ve Modernizm", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 56.

⁴⁶ Takiyyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1992, s.273; Arslan, "Ahlâkî Değerlerin Değişimi Sorunu: Nesnellik ve Öznellik", s. 79.

⁴⁷ *Ahlak-ı Alâî*, s. 42.

⁴⁸ *Devlet ve Aile Ahlakı*, s. 40.

2.3. Ahlâki Kavramlara Dini İçerik Kazandırması

Kınalızâde, nazarî ahlâk içerisinde dinin inanç esaslarına, ameli ahlâk içerisinde de ibadet ve muamelata yer vermiştir. Onun *hikmet, adalet, iffet* ve *şecaat* olarak belirlediği temel faziletleri ve onlara bağlı diğer ahlâki erdemleri temellendirirken sık sık dini referanslara başvurduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle o, bu temel erdemler üzerine kurduğu ahlâk sistemini, büyük oranda İslam inanç ve değerleriyle bezemiştir. Bunu yaparken dinin temel referanslarını oluşturan ayet ve hadislere başvurmakta; felsefe ve filozoflara yaptığı atıflar kadar, hatta ondan daha çok peygamber ve velilerin söz ve davranışlarına atıf yapmaktadır.

Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'si bu açıdan değerlendirildiğinde şunu ifade etmek mümkündür ki bütün bu faziletlerin inançtan ve dinden bağımsız bir şekilde elde edilmesi olası değildir. Çünkü insanın bu faziletleri elde edebilmesi için aynı zamanda dinin emir ve yasaklarına uyması gerekir. Onun ahlâk ile din arasında kurmuş olduğu bu ilişkiyi, *adaleti* meydana getiren özellikle teslim, tevekkül, ibadet ve takva faziletlerinden bahsederken çok açık bir şekilde orta koyduğunu görüyoruz.

Kınalızâde'ye göre adalete bağlı bir fazilet olan *teslim* yüce Allah'ın emir ve yasaklarını, Allah resulünün sözlerini, görünüşte beşer tabiatına muhalif olsa bile, kalp rızası ile kabul etmektir. Yani Allah ve resulünün belirttiği sorumluluklara muhalefet etmemektir.⁴⁹

Kınalızâde'nin ahlâk anlayışı içerisinde insan egosunu tanrılaşmaktan koruyan önemli bir ahlâki erdem de, tevekküldür. Ona göre, tevekkül, insanın gücü dışındaki ilahi takdire bağlı olmayan işlerle ilgili güçlükleri ortadan kaldırdıktan sonra neticeyi Allah'a havale ederek O'na sığınmak ve güvenmektir.⁵⁰

Asrımızda yanlış tevekkül ve kader anlayışının, Müslümanların gerilemesinden sorumlu tutulduğunu ve bu yönden eleştirildiğini biliyoruz. Kınalızâde asırlar öncesinde benzer bir şekilde böyle bir tehlikenin varlığına işaret etmiştir. Ona göre, "çalışmayı ve tedbiri terk ederek tevekküle yapışmak, hakiki tevekkül değildir. Böyle yapan kişi tevekkülün şartlarına uymadığı için bu fazilete tutunmamış sayılır ve istediği amaca ulaşamaz. Çünkü yüce Allah bu âlemde her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Bu ilahi yola uymak her kula düşen bir vazifedir. Fakat sebeplere sarıldıktan sonra gayeye erişmeyi Allah Teâlâ'ya havale etmek yerine,

⁴⁹ Ahlâk-ı Alâî, s. 117

⁵⁰ Ahlâk-ı Alâî, s. 117

kendi tedbirine güvenmek, insanı sapıklığa sürükleyen bir büyüklenmedir. Böyle bir kişi bir gün mutlaka düzenini kaybetmeye ve helake mahkûm olur.”⁵¹

2.4. Ahlâk Sisteminde İbadet Kavramına Yer Vermesi

Kınalızâde'nin düşünce sisteminde ahlâk ile dinin ayrılmaz bir ilişkiye sahip olduğunun önemli delillerinden biri de onun bu sistem içerisinde ibadet kavramına yer vermesidir. Ona göre ibadet adalet erdeminin bir türüdür. İbadet erdemi, bizi sonsuz kerem hazinesinden lütfu ile yarattıktan sonra açık ve gizli sayısız nimetleri, sayısız ihsanları önümüze seren, vücut mülkümüzü mamur kılan yüce Rabbimize itaat ve onun dinine hizmette gayretli olmak demektir. Bu faziletin en gelişmiş şekli takvadır.⁵² Kınalızâde'ye göre takva, en yüksek ve en çok övülmüş bir ahlâki fazilettir. Takva elbisesinden mahrum olanlar, ahiret saadetine ve ebedi nimetlerinden mahrum kalırlar. Takvanın üç mertebesi vardır:

Birincisi, ebedi azaba sebep olan şirk ve küfürden sakınmak

İkincisi, saadete vesile olan ilahi emir ve farzları işleyip yerine getirmek ve günahlardan hatta küçük günahlardan bile sakınmaktır.

Üçüncüsü ise, kalbi meşgul eden işlerin hepsini, dünyayı kalpten silmek, tamamıyla Hak Teâlâ'nın muhabbetine yönelmektir. İşte bu hakiki takvadır.⁵³

Kınalızâde, ibadetin, ahlâki hastalıkların tedavisi için gerekli olduğunu söyler. Bu bağlamda şöyle der: “Buna rağmen kişi kendisini haram işlemekten alıkoyamamışsa, her günah işleyişinde nefsine büyük ibadetler yükleyerek terbiye yoluna gitmelidir. Mesela dinimizce haram kılınan bir şeyi işleyince, çok namaz kılmayı ve günlerce oruç tutmayı adayarak nefsine ceza vermeli, onu takip etmeli ki nefis bundan sonra şer'an ve aklen yasak bir şeye rağbet etmesin.”⁵⁴

Görüldüğü üzere Kınalızâde'nin ahlâk sistemi içerisinde, seküler ahlâkın zaafiyetlerine çare oluşturacak önemli faziletler bulunmaktadır ki bunun temel sebebi, onun, ahlâk sisteminde dini değerlere önemli ölçüde yer vermesidir.

2.5. Felsefe İle Dinin Çatıştığı Noktalarda Dini Esasları Tercih Etmesi

Kınalızâde'nin düşünce sisteminde ahlâk ile din arasında kurulan sıkı ilişkiyi gösteren hususlardan biri de, felsefe ile dinin çatıştığı noktalarda, dini esaslardan yana tavır almasıdır. Örneğin o, Kur'an'ın zahirinden anlaşılan “haşr-i cismânî”yi (beden olarak dirilmeyi) reddedip, dirilmenin ruh ile olacağını iddia

⁵¹ Ahlâk-ı Alâî, s.118

⁵² Ahlâk-ı Alâî, s. 11

⁵³ Ahlâk-ı Alâî, s. 119

⁵⁴ Ahlâk-ı Alâî, s. 163

eden bazı filozofların görüşlerine değindikten sonra şöyle demektedir: “Akli başında uyanık kimseler, akidelerinin esaslarını peygamberlerin gösterdiği yollar üzerine düzelterek, imana bağlı hükümleri, Yunan’a bağlı hikmet ve felsefe üzerine takdim ve tercih ettiler. Yukarıdaki şüphelerden arındılar, peygamberlerin şeriat binasını ilga etmediler. Zira Yunan felsefesinin esası nefis ve hevanın tesirinden uzak değildir; bünyesi itibarıyla maddidir. Hâlbuki iman esasları Allah resulünün tebliğidir.”⁵⁵

Şu halde Kınalızâde'nin ahlâk anlayışında dinin yeri vazgeçilmezdir. Kınalızâde son ve gerçek din olan İslam'ın, bütün ahlâki prensipleri en güzel bir şekilde kapsadığını düşünmektedir. Bu sebeple de o, ahlâk sisteminde İslam'ın inanç, ibadet ve davranış şekillerine yer vermiştir. Kınalızâde ahlâk sistemini oluştururken, iskeletini filozoflardan almakla suçlanmıştır. Fakat yakından incelendiğinde bu sistemin içeriğini bütünüyle İslam esaslarıyla ördüğü görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kınalızâde Ali Efendi'nin düşünce sistemini bütünüyle hikmet ve ahlâk kavramı üzerine kurduğunu söylemek mümkündür. Bu sistem içerisinde ahlâk ile din arasında sıkı bir ilişkinin olduğu görülür; hem ahlâkın hem de dinin amaçladığı gayelere ulaşmada her ikisi de vazgeçilmez bir role sahiptir. Ona göre ahlâkın gayesi olan mutluluğun elde edilmesi için kesinlikle Allah, nübüvvet ve ahiret inancına sahip olmak ve İslam dininin getirdiği sorumlulukları yerine getirmek gerekir. Bu yönüyle düşünüldüğünde İslam ahlâkçılarının hikmeti bütünüyle Yunandan aldığı yönündeki değerlendirmeler isabetli görünmemektedir. Çünkü ana hatlarını oradan almalarına rağmen ahlâka dini muhtevasını kazandırmışlardır. Özgünlükleri de buradan kaynaklanmaktadır.

Öte yandan Kınalızâde'nin ahlâk anlayışının, dinden bağımsız seküler ahlâkın sebep olduğu bazı açmazlara çare olabileceği söylenebilir. Zira seküler ahlâk, öte dünya inancını hesaba katmadığı için ahlâkın gayesini dünyevi mutlulukla sınırlandırmıştır. Bu da insanı bencilleştirmiş, hazzı ve gücü elde etmek için en kutsal değerleri dahi araç olarak kullanmaya sevk etmiştir. Sonuçta insanlığın büyük bir kısmının felaket ve sefalet içerisinde yaşamasına neden olmuştur. Modernizmin veya seküler ahlâkın sebep olduğu tarihi olgulara bakıldığında bu neticenin doğruluğu görülür. Sömürgecilik hareketlerinin yanı sıra, iki dünya savaşında çekilen büyük acılar, tarihin kötü hatıraları olarak kaydedilmiştir. Bugün aynı durum, demokrasi ve insan hakları adına devam etmektedir. Savaş, şiddet,

⁵⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 79.

doğanın ölçüsüzce tahrip edilmesi, çevre felaketleri, yaşam alanlarının daralması, aynı anlayışın bir neticesidir. İnsan hakları gibi masum kavramlar dahi, hâkimiyet sağlamanın, kaynakları sömürmenin aracı haline getirilmiştir. İnsan süfli arzularının peşinde koşan bir varlığa dönüşmüştür. Dolayısıyla seküler ahlâkta insanı asıl harekete geçiren haz ve zevki tatmin eden maddi kazanımlardır ve ahlâk dahi bu kazanımları elde etmenin aracı haline gelmiştir. Dinin bu alana sınır koymak için teklifi olan helal ve haram ölçülerinden mahrum kalan insana bu noktada sınır koyabilecek tek unsur vicdan kalmıştır. Vicdanın sesi de hevâ ve arzuların veya kötü alışkanlıkların baskısı altında duyulmaz hale gelmiştir.

O halde varlığa gerçek anlamını veren inanç ve din olmadan ahlâki erdemleri gerçekleştirmek mümkün değildir. Gerçi insanlar inanç ve din adına da birçok kötülüğü yapabilmektedirler. Fakat gerçek anlamda dinin temel prensipleri hayata aktarıldığında bundan bahsedilemez. Bu sebeple saf, arı ve duru halde bulunan dinin özü ile ahlâkın birleşmesi gerekir. Muhtevasını manevi değerlerden alan ahlâk anlayışı yeniden hayata davet edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Hulusi, "Ahlâkın Evrenselliği Açısından İslam ve Modernizm", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, (2011) ss.41-60.
- , "Ahlâkî Değerlerin Değişimi Sorunu: Nesnellik ve Öznellik", *Tabula rasa*, 13 (2005), ss. 63-80.
- Ayşe Sıdıka Oktay, "Kınalızâde Ali Efendi'de Hikmet Kavramı", *SDÜİFD*, Sayı:10, Isparta (2003), ss.25-36.
- Baki Tezcan, *The Ahlâk-ı Alâî Of Kınalızâde Ali Çelebi (1510-1572)*, June 1976.
- Celal Türer, "Kınalızâde'de Mutluluk", *Felsefe Dünyası* sayı:30, Ankara (1992) ss.80-90.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2005.
- Enfel Doğan, "Kınalızâde Ali Efendi'nin Hayatı, Eserleri ev Türkçe Kaleme Alınmış İlk Ahlâk Kitabı: Ahlâk-ı Alâî", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 168, (Haziran 2007), ss.73-88
- Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul 2004.
- Hans Van Der Loo-Williem Van Reijen, *Modernleşmenin Paradoksları*, çev. Kadir Canatan, İstanbul 2003.
- Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde'de Aile Ahlâkı*, Ankara 1990.
- İbrahim Hakkı Aydın, "Seküler Ahlâk Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi", *ATÜİFD*, sayı:35, 2011, ss.1-23.
- Karamanoğlu, Osman Korkmaz, *Ansiklopedik "izm"ler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2007.
- Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Haz. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, yy., ts.
- , *Ahlâk-ı Alâî*, Haz. Mustafa Koç, Klasik Yay., İstanbul 2007.
- , *Devlet ve Aile Ahlâkı*, Haz. Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, y.y.,ts.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akinhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999.
- Oktay, Ayşe Sıdıka, "Kınalızâde Ali Efendi'nin Hayatı Ahlâk-ı Alâî İsimli Eseri", *DİVAN*, Yıl:7, Sayı:12 (2002/I) İstanbul, s.185-233.
- Pieper, Annemarie, *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999.
- Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1992.
- Topçu, Nurettin, *Ahlâk Nizamı*, İstanbul 1970.
- Weber, Max, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ankara 2002.

